

Розділ 2

СОЦІАЛЬНІ РЕАЛЬНОСТІ В ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

УДК 316.346.32

Клименко, О. (2025). Вплив демографічної кризи на розвиток трудових ресурсів в Україні під час війни. *Соціологічні студії*, 1(26), 30–44. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2025-01-41-41>

Вплив демографічної кризи на розвиток трудових ресурсів в Україні під час війни

Олена Клименко –
доктор соціологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
соціальної експертизи, Інститут
соціології НАН України

Olena Klymenko –
ScD in Sociology, Professor of Sociology,
senior researcher of the Department
of Social Expertise, Institute of Sociology
of the National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: klimenkoelens@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8560-8642

DOI: 10.29038/2306-3971-2025-01-41-41

Received: April 02, 2025
1st Revision: April 16, 2025
Accepted: June 18, 2025

Мета статті – аналіз впливу демографічної кризи на розвиток трудових ресурсів України під час війни. Здійснено комплексний аналіз ключових чинників впливу демографічної кризи на розвиток трудових ресурсів України в умовах повномасштабної війни. Наголошено, що російська збройна агресія стала потужним каталізатором трансформації ринку праці, спричинивши масові людські втрати, знищення інфраструктури, внутрішню та зовнішню міграцію, а також зниження народжуваності. Особливу увагу приділено якісним і кількісним змінам у структурі трудових ресурсів, зокрема старінню нації, втраті кваліфікацій, скороченню працездатного населення, особливо чоловіків, та територіальним диспропорціям у забезпеченні кадрами. У дослідженні розглянуто вплив війни на безробіття, показники працевлаштування, функціонування служби зайнятості, зростання самозайнятості та адаптацію бізнес-середовища до кризових умов. Запропоновано розглядати демографічну кризу не лише як загрозу, але і як стимул для модернізації трудових відносин, розвитку гнучкої політики зайнятості й підтримки людського капіталу.

Ключові слова: демографічна криза, трудові ресурси, міграція, війна, людський капітал.

Klymenko Olena. The Impact of the Demographic Crisis on the Development of Labor Resources in Ukraine During the War. The purpose of this article is to analyze the impact of the demographic crisis on the development of Ukraine's labor resources during wartime. The article provides a comprehensive analysis of the key factors influencing labor resource development under the conditions of a full-scale war. It emphasizes that the Russian armed aggression has become a powerful catalyst for labor market transformation, leading to massive human losses, infrastructure destruction, internal and external migration, and a significant decline in birth rates. Particular attention is given to both the qualitative and quantitative changes in the structure of the labor force, including the aging of the population, loss of qualifications, a decrease in the working-age population especially among men and territorial disparities in labor supply. The study examines the war's impact on unemployment, employment rates, the functioning of employment services, the growth of self-employment, and the adaptation of the business environment to crisis conditions. The author proposes viewing the demographic crisis not only as a threat but also as an incentive for modernizing labor relations, developing flexible employment policies, and supporting human capital. The shift in professional orientations among Ukrainians has been analyzed, revealing a growing interest in self-employment, digital, and public sector professions, accompanied by a decline in interest toward socially significant fields such as healthcare, education, and military service. It has been established that ensuring a sufficient labor supply for the economy is a critical challenge for the state, particularly in the context of post-war recovery. Promising directions for further research include the development of regional equalization policies, the enhancement of the social status of shortage occupations, the improvement of the vocational education system, the stimulation of labor migrants' return, and the strengthening of the institutional environment for micro-entrepreneurship.

Key words: demographic crisis, labor resources, migration, war, human capital.

ВСТУП

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України проблематика формування та ефективного використання трудового потенціалу набула особливої стратегічної ваги й політичного значення. Воєнні дії стали каталізатором глибоких трансформацій у структурі зайнятості населення, динаміки внутрішньої та зовнішньої трудової міграції, кадрового забезпечення критичних секторів економіки, а також у сфері трудових відносин і системи професійної підготовки й перепідготовки кадрів.

Динаміка чисельності населення України впродовж останніх двох десятиліть демонструє стійку тенденцію до зменшення. Згідно з даними Державного комітету статистики, під час Всеукраїнського перепису населення, проведеного 5 грудня 2001 р., чисельність населення становила 48,5 млн осіб. Упродовж наступних двадцяти років цей показник поступово скорочувався й на початку 2022 р. (до повномасштабного військового вторгнення) сягав орієнтовно 41 млн осіб. Війна активізувала процеси демографічного скорочення – за приблизними оцінками демографів, на серпень 2023 р. чисельність населення України становила близько 36,3 млн осіб, а на початок 2025 р. – близько 31 млн осіб з урахуванням населення на тимчасово окупованих територіях. Прогнози Інституту демографії та проблем якості життя НАН України ще більш песимістичні: науковці впевнені, що в найближчі десятиліття може відбутися скорочення чисельності українців до 25,2 млн осіб (Гайдук, 2025). Таке стрімке скорочення населення зумовлене низкою критичних чинників, зокрема війною, масштабною міграцією великих мас населення, падінням народжуваності й ускладненим доступом до соціальних і медичних послуг у період війни. Демографічна ситуація потребує нагального перегляду державної політики у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення, міграції та підтримки сімей, а також розробки довгострокових стратегій демографічної стабілізації та відновлення людського капіталу.

Великі втрати населення під час бойових дій і відтік жінок та дітей за кордон спровокували демографічну кризу в країні, яка призвела до змін у просторово-галузевої структурі зайнятості. Зокрема, через руйнування інфраструктури, знищення цілих галузей економіки (металургія, вугледобувна, хімічна) та скорочення економічної активності в зонах бойових дій спостерігаємо масове вивільнення працівників. Паралельно відбувається перерозподіл трудових ресурсів у напрямі тих секторів економіки, що залишаються функціональними або нарощують обсяги виробництва. Передусім, ідеться про сферу охорони здоров'я, оборонно-промисловий комплекс, аграрний сектор і будівництво. Мобілізація, демографічні втрати й масштабна вимушена міграція додатково загострили проблему дефіциту трудових ресурсів, що потребує створення оперативних та довгострокових стратегій кадрового забезпечення на національному рівні.

Одним із ключових чинників трансформації ринку праці є військовий фактор – масова мобілізація до Збройних сил України і сил територіальної оборони порушила кадрову стабільність підприємств, особливо в галузях, критично залежних від фахового людського капіталу. У зв'язку з цим нагальним є завдання розробки механізмів економічної адаптації до умов затяжного конфлікту, зокрема через реалізацію програм соціально-економічної реінтеграції ветеранів у мирну економіку після їх повернення до цивільного життя. Міграція трудових ресурсів в умовах війни стала однією з критичних загроз для соціально-економічної стабільності й повоєнного відновлення України. Масовий виїзд осіб працездатного віку, зокрема молоді та висококваліфікованих фахівців, формує стійкий тренд – «втрату людського капіталу», що знижує загальний рівень продуктивності праці й інноваційної спроможності економіки. Паралельно внутрішньо переміщені особи стикаються із серйозними труднощами, пов'язаними з інтеграцією до нових (незнайомих) регіональних ринків праці, що пояснюється структурним дисбалансом між професійною пропозицією та попитом на робочу силу. Окрім того, війна запустила процеси трансформації трудових відносин, стимулювавши розвиток альтернативних форматів зайнятості (дистанційна, гібридна, неповна), перегляд правових норм трудового права й модернізацію регуляторного середовища.

Тож за таких складних умов важливим завданням державної політики залишається забезпечення захисту трудових прав працівників, підтримка адаптації бізнесів в умовах нестабільності та збереження наявних трудових ресурсів. Отже, на сьогодні особливої актуальності набула комплексна

оцінка впливу війни на функціонування ринку праці й розвиток трудових ресурсів в Україні під впливом суттєвих демографічних утрат.

Мета дослідження. Аналіз результатів соціологічного дослідження сприятиме всебічному науковому аналізу впливу демографічної кризи, спричиненої війною, на розвиток трудових ресурсів України з урахуванням глибоких структурних змін на ринку праці, трансформації трудових відносин, масштабів трудової міграції та проблем із кадровим забезпеченням ключових секторів економіки. Отже, сутність мети дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати, як війна й спричинена нею демографічна криза змінюють трудові ресурси на ринку праці України, які нові виклики постають перед державою та бізнесом і які стратегії потрібно запровадити для збереження й відновлення трудового потенціалу національної економіки в коротко- та довгостроковій перспективі.

Мета статті – аналіз впливу демографічної кризи на розвиток трудових ресурсів України під час війни.

1. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Узагальнюючи актуальні наукові підходи до вивчення трансформацій ринку праці в умовах кризових ситуацій, можемо стверджувати, що сучасна концепція управління трудовими ресурсами в період війни повинна включати не лише кількісну оцінку втрат робочої сили, але й аналіз потенціалу її відновлення через підвищення професійної мобільності, перекваліфікацію та ефективний перерозподіл ресурсів. Аналіз основних досліджень впливу демографічної кризи на розвиток трудових ресурсів в Україні й у світовому контексті свідчить про критичне значення демографічних змін для довгострокової соціально-економічної стабільності держави.

Лауреат Нобелівської премії з економіки Г. Бекер є одним із засновників теорії людського капіталу, яка розглядає освіту, професійну підготовку та здоров'я як ключові інвестиції в економічний розвиток суспільства (Becker, 1964). Науковець підкреслює, що інвестиції в людський капітал (зокрема в освіту, професійну підготовку й охорону здоров'я) є основними джерелами підвищення продуктивності праці та економічного зростання. Зменшення інвестицій у людський капітал під час кризових періодів, на думку Г. Бекера, може призвести до зниження продуктивності праці й уповільнення економічного відновлення (Becker, 1962). Г. Бекер також підкреслює важливість інвестицій у людський капітал для підвищення майбутнього доходу та продуктивності праці. Дослідник розглядає різні види інвестицій, включаючи освіту, професійну підготовку та охорону здоров'я як засоби підвищення економічної ефективності й добробуту суспільства. Отже, згідно з теорією людського капіталу Г. Бекера, ринок праці є вразливим до економічних криз через скорочення інвестицій у людський капітал, що може мати довгострокові негативні наслідки для соціально-економічного розвитку суспільства, зокрема через зниження якості трудових ресурсів.

У 1998 р. Каролін Мозер розробила концепцію «рамки уразливості активів» (Asset Vulnerability Framework), яка стала методологічною основою для визначення того, як домогосподарства адаптуються до економічних шоків, таких як війна, інфляція чи хвороби. Дослідниця виокремила п'ять основних типів активів – людські, соціальні, фізичні, фінансові та природні. На думку К. Мозер, здатність домогосподарства відновлюватися після шоків залежить від наявності і якості цих активів (Moser, 1998, p. 12).

Відомий економіст та дослідник ринку праці Річард Б. Фрімен приділяв значну увагу аналізу впливу таких економічних шоків, як фінансові кризи, глобалізація та війна, на структуру зайнятості, нерівність доходів й адаптацію працівників. У своїх наукових роботах він підкреслював, що молодь та малокваліфіковані працівники зазнають найбільших утрат під час криз. Зокрема, Р. Б. Фрімен аналізує наслідки фінансової кризи 2008–2009 рр., зазначаючи, що молоді працівники й особи з низькою кваліфікацією найбільше постраждали від безробіття та скорочення доходів (Freeman, 2009). Науковець також аналізує, як економічні потрясіння впливають на попит і структуру зайнятості, підкреслюючи необхідність адаптації працівників до нових умов ринку праці. Окремо Р. Б. Фрімен розглядає вплив рецесії на ринок праці, зокрема на якість та кількість робочих місць, а також обговорює шляхи відновлення й покращення умов праці в посткризовий період. Науковий доробок Р. Б. Фрімена надає глибоке розуміння того, як економічні шоки впливають на різні аспекти ринку праці. Підкреслено важливість розробки політик, спрямованих на підтримку вразливих груп працівників під час і після кризових періодів (Freeman, 2009).

Професор Массачусетського технологічного інституту Девід Аутор на сьогодні є провідним дослідником впливу технологічних та структурних змін на ринок праці. У своїх наукових роботах учений аналізує, як цифровізація й інші технологічні зрушення впливають на попит на трудові ресурси, особливо в умовах економічних криз. Науковець підкреслює, що впровадження цифрових технологій часто пришвидшується під час економічних спадів, оскільки компанії прагнуть знизити витрати й підвищити ефективність без збільшення собівартості, що призводить до витіснення середньокваліфікованих працівників. Професор описує явище поляризації ринку праці, аналізує тенденцію зростання попиту на високо- та низькокваліфіковану працю, тоді як середньокваліфіковані посади скорочуються. На думку дослідника, економічні кризи можуть прискорювати процес упровадження інновацій, оскільки під час криз компанії інвестують у технології, які дають змогу зменшити залежність від людської праці, що особливо впливає на середньокваліфікованих працівників та може призводити до довгострокових змін у структурі зайнятості й зростання нерівності на ринку праці. Тож дослідження Д. Аутора підкреслюють важливість розуміння впливу технологічних змін на ринок праці, особливо в контексті економічних та соціальних криз (Autor, 2019).

Серед українських науковців на особливу увагу заслуговує дослідження Чепурко (2022), у якому здійснено комплексний аналіз трансформацій, що відбулися на українському ринку праці під впливом пандемії COVID-19, початку повномасштабної війни й спровокованих ними структурних диспропорцій в економіці країни. Дослідниця підкреслює необхідність формування гнучкої політики ринку праці, орієнтованої на підтримку людського капіталу, регіональне вирівнювання, модернізацію професійної та розвиток дистанційної освіти й самозайнятості. Загалом, робота є важливим аналітичним джерелом для розуміння глибинних ризиків і перспектив ринку праці в умовах затяжної кризи. Експертний огляд сучасного стану ринку праці та його глибоких трансформацій після повномасштабного вторгнення, що поєднує фактичні спостереження з глибоким аналітичним висновком, зробила Лібанова (2023). Вона також звертає увагу на перспективи ринку праці після війни, підкреслюючи необхідність формування стратегічної політики зайнятості, відновлення професійної освіти й стимулювання повернення мігрантів.

Увагу на проблему масової внутрішньої та зовнішньої трудової міграції, що змінила географію трудових ресурсів, а також призвела до втрати кваліфікованих кадрів, звернули О. Клименко й В. Чепак, які провели дослідження проблем адаптації українського приватного сектору до нових умов, обумовлених війною. Науковці звернули увагу на те, як війна суттєво змінила структуру зайнятості: значна частина працівників втратила роботу в секторах, що зазнали руйнування, тоді як зросло значення секторів ІТ, логістики, агропромислового комплексу (Klymenko, & Chepak, 2024). Підвищення ролі ІТ технологій і цифровізації на ринку праці України під час війни висвітлено в наукових роботах С. Легомінової та А. Голобородько (Klymenko, Lehomina, & Goloborodko, 2022). Отже, подальші дослідження мають бути зосереджені на детальному вивченні впливу демографічної кризи, що виникла в країні через збройну агресію, на розвиток трудових ресурсів.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зазначимо, що до повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р. Державна служба статистики України проводила щомісячне обстеження робочої сили з вибіркою більш ніж 15 тисяч домогосподарств. На жаль, із 2022 р. ця діяльність була припинена, тому офіційні дані про стан робочої сили й чисельність трудових ресурсів у країні на сьогодні відсутні. Тому в статті зроблено вторинний аналіз соціологічних досліджень, які дали підставу спиратися на непрямі показники, але їх розмір, масштаб і частота не можуть замінити роботу Держстату. Також використано опубліковану у відкритому доступі в мережі «Інтернет» статистичну інформацію, зібрану платформами Опендатабот, Інститутом аналітики та адвокації й Київським інститутом економіки.

Емпіричною базою статті став вторинний аналіз низки соціологічних досліджень, у яких зібрано інформацію про ключові тенденції розвитку трудових ресурсів України під час війни

1. Вторинний аналіз панельного соціологічного дослідження «Вплив війни на молодь України», проведеного дослідницькою агенцією «Info Sapiens» за ініціативи Міністерства молоді та спорту України (2021 р.: N = 2 025, 2023 р.: N = 2 064, 2024 р.: N = 2 000 в Україні та 2023 р.: N = 405, 2024 р.: N = 436 за кордоном), метою якого було визначення динаміки змін у настроях молоді, а також

вивчення становища вразливих груп, які можуть зазнавати дискримінації та з більшою ймовірністю стикаються з гострою соціальною, економічною, громадянською нерівністю (Костюченко, Волосевич, 2024, с. 45).

2. Вторинний аналіз соціологічного дослідження «Сучасний стан та майбутні наміри українських фізичних осіб-підприємців (ФОП)», проведеного платформою Опендатабот, у жовтні-листопаді 2024 р. методом анкетування N = 31 694, респонденти – особи, які виконують господарську діяльність у форматі ФОП (Опендатабот, 2024).

3. АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ЧИННИКІВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ

Російська збройна агресія суттєво трансформувала ринок праці в Україні, спричинивши масове скорочення робочих місць, знищення підприємств і зміну регіонального балансу трудових ресурсів. Війна сприяла зростанню безробіття в зонах активних бойових дій, тоді як в інших регіонах з'явився попит на нові професії, зокрема у сфері оборони, гуманітарної допомоги та логістики. Особливої уваги потребує зайнятість внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з труднощами в працевлаштуванні.

Поєднання зatoryжної демографічної депопуляції з масштабними людськими втратами, вимушеною міграцією та зниженням народжуваності в умовах війни суттєво підривають наявний і майбутній трудовий потенціал України, створюючи критичний дефіцит робочої сили, особливо в ключових секторах економіки та відбудови, посилюючи дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці, пришвидшуючи старіння трудових ресурсів та ускладнюючи формування інноваційної економіки в післявоєнний період. Війна спровокувала появу цілого комплексу чинників, що трансформували ринок праці й змінили структуру зайнятості населення, зокрема:

- зменшення чисельності населення через втрати на фронті, масову еміграцію й низьку народжуваність;
- скорочення працездатного населення, особливо чоловіків у віці 18–60 років;
- зниження якості трудових ресурсів унаслідок переривання освіти, трудового стажу, втрату кваліфікацій;
- посилення територіальних диспропорцій у забезпеченні кадрами через внутрішнє переміщення;
- старіння нації, що ускладнює підтримку продуктивності праці (Національне агентство кваліфікацій, 2024).

У комплексі наведені проблеми не лише ставлять під загрозу економічне відновлення України, але й створюють довгострокові виклики для системи охорони здоров'я, освіти, пенсійного забезпечення, національної безпеки та соціальної згуртованості (солідарності).

3.1. Вплив війни на ринок праці та зайнятість населення

Демографічна криза є ключовим структурним викликом для розвитку трудових ресурсів в Україні. Військовий фактор має системний і багатовимірний вплив на трудові ресурси України, які не лише кількісно зменшились, але й докорінно змінилися як якісно, так і за структурою, а отже, і за функціональними характеристиками. У довгостроковій перспективі успішне економічне відновлення України залежатиме від здатності держави адаптувати систему трудових відносин до умов зatoryжного конфлікту, зберегти та відновити людський капітал, а також забезпечити гнучку, інклюзивну й інноваційну політику у сфері праці. Адже на основі досліджень, проведених агентством «Info Sapiens», Центробанк оцінив ріст безробіття у 2022 р. на рівні близько 21 % у той час, як до повномасштабного вторгнення у 2021 р. він становив 9,8 %, у січні 2024 р. показник безробіття зафіксовано на рівні 17 % (International Labor Organization, 2024).

Станом на 1 січня 2024 р. в Державній службі зайнятості України зареєстровано 96,1 тис. безробітних осіб, із яких понад 40 % мали вищу освіту. Кількість вакансій на той час становила 40,2 тис. У 2023 р. статус безробітного мали 483,2 тис. осіб, що суттєво менше в порівнянні з 2022 р., коли цей показник становив 867,6 тис. осіб. У 2023 р. вдалося працевлаштувати 160,1 тис. громадян, а 32,9 тис. осіб пройшли професійне навчання, у той час як у 2022 р. ці показники становили, відповідно, 248,8 тис. і 46,6 тис. осіб (Яценко, 2024, с. 1).

На тлі повномасштабної війни питання забезпечення економіки трудовими ресурсами та адаптації сфери зайнятості до нових реалій набуває особливої значущості. Зatoryжний збройний

конфлікт спричиняє глибокі трансформації економічної системи, зокрема ринку праці. У відповідь на ці виклики державна політика у сфері зайнятості орієнтована на підвищення гнучкості трудових відносин і збереження робочих місць, що поступово приводить до позитивних змін у цій сфері. Сучасні українські підприємства функціонують в умовах постійної адаптації, формуючи нові моделі управління персоналом, орієнтовані на підвищення гнучкості й оперативну реакцію на зовнішні виклики. Водночас тривалість деструктивного впливу війни, її непередбачуваність і масштаб загроз суттєво ускладнюють стабільне функціонування бізнесу. Згідно з результатами опитування Американської торговельної палати, найгострішими проблемами для ведення бізнесу залишаються забезпечення безпеки працівників (91 %), атаки на критичну інфраструктуру та активи (66 %), стан фізичного й психічного здоров'я персоналу (65 %), економічний спад (45 %), а також обмежений доступ до базових комунікаційних й енергетичних ресурсів (44 %). Крім того, підприємці малого та середнього бізнесу вказують на зростання адміністративного тиску й ускладнення регуляторного середовища – суттєве підвищення податкового тиску (АСС, 2025).

Тож основні виклики, із якими стикається бізнес-середовище України, можна класифікувати за регіональною специфікою, як-от:

- **прифронтові регіони** зазнають масштабної фізичної руйнації інфраструктури та значного скорочення населення;
- **регіони відновлення** стикаються з наслідками руйнувань, економічними збитками, демографічними втратами й зменшенням попиту;
- **допоміжні регіони** страждають через утрату доступу до морських торговельних шляхів, порушення логістичних ланцюгів і необхідність переорієнтації економіки;
- **віддалені регіони** мають обмежений доступ до актуальної інформації щодо можливостей розвитку, дефіцит трудових ресурсів, дисбаланс у системі професійної підготовки та перекваліфікації кадрів.

Отже, бізнес-середовище України в умовах війни перебуває під потужним тиском як зовнішніх загроз, так і внутрішніх структурних диспропорцій, що потребує цілеспрямованої політики підтримки, децентралізованих рішень і стимулювання регіонального розвитку.

Від початку війни, згідно з аналітикою сервісу Опендатабот, в Україні спостерігаємо зростання рівня самозайнятості як одного з найдієвіших механізмів боротьби з безробіттям. Динаміка відкриття й закриття ФОП в Україні у 2021–2025 рр. відображає чітку кореляцію між фазами суспільно-економічної нестабільності, спричиненої повномасштабною війною та етапами адаптації бізнес-середовища до неї. Позитивне сальдо у 2021, 2023 і 2024 рр. демонструє гнучкість і здатність мікропідприємництва до саморегуляції, тоді як різко негативні показники 2022 і 2025 рр. вказують на ознаки появи інституційної кризи, посилення ризиків та, можливо, утрату довіри до бізнес-середовища. Ці коливання потребують ретельного аналізу з боку економічної політики для формування ефективних заходів стимулювання самозайнятості й збереження підприємницької активності.

Посилення фіскального тиску, вичерпання ресурсів витривалості, загострення безпекової ситуації та скорочення державної підтримки запустили механізм згортання малого бізнесу: у 2025 р. зафіксовано найбільше негативне сальдо відкриття ФОП за весь період (–37 967 проти –12 112 у 2022 р.), що свідчить про значну дестабілізацію умов для самозайнятості на ринку праці (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка відкриття та закриття малого бізнесу в Україні у 2021–2025 рр.

№ з/п	Рік	Відкрито	Закрито	+/-	Загальна кількість
1	2021	89 537	86 797	+2 740	1 983 269
2	2022	73 506	85 618	–12 112	1 971 157
3	2023	67 362	64 608	+2 754	1 973 911
4	2024	90 359	83 193	+7 166	1 981 077
5	2025	81 928	119 895	–37 967	1 943 110

Джерело: зроблено автором статті за даними (Опендатабот, 2025).

За даними соціологічних досліджень «Info Sapiens», самозайнятість залишається найбільш привабливою формою працевлаштування на ринку праці України – бізнесмен/підприємець, хоча її популярність і зменшилася з 49 % у 2021 р. до 34 % – у 2023, а у 2024 – трохи зросла (до 37 %). Друге місце за популярністю посідають фахівці ІТ-галузі (спеціаліст із програмного забезпечення), яка поступово втрачає привабливість – 32 % у 2021 → 30 % у 2023 → 27 % у 2024. Усі інші професії мають суттєво нижчий рівень привабливості, який не долає бар'єр у 20 %, що свідчить про вузьку орієнтацію молоді на підприємницьку й ІТ-сфери (рис. 1).

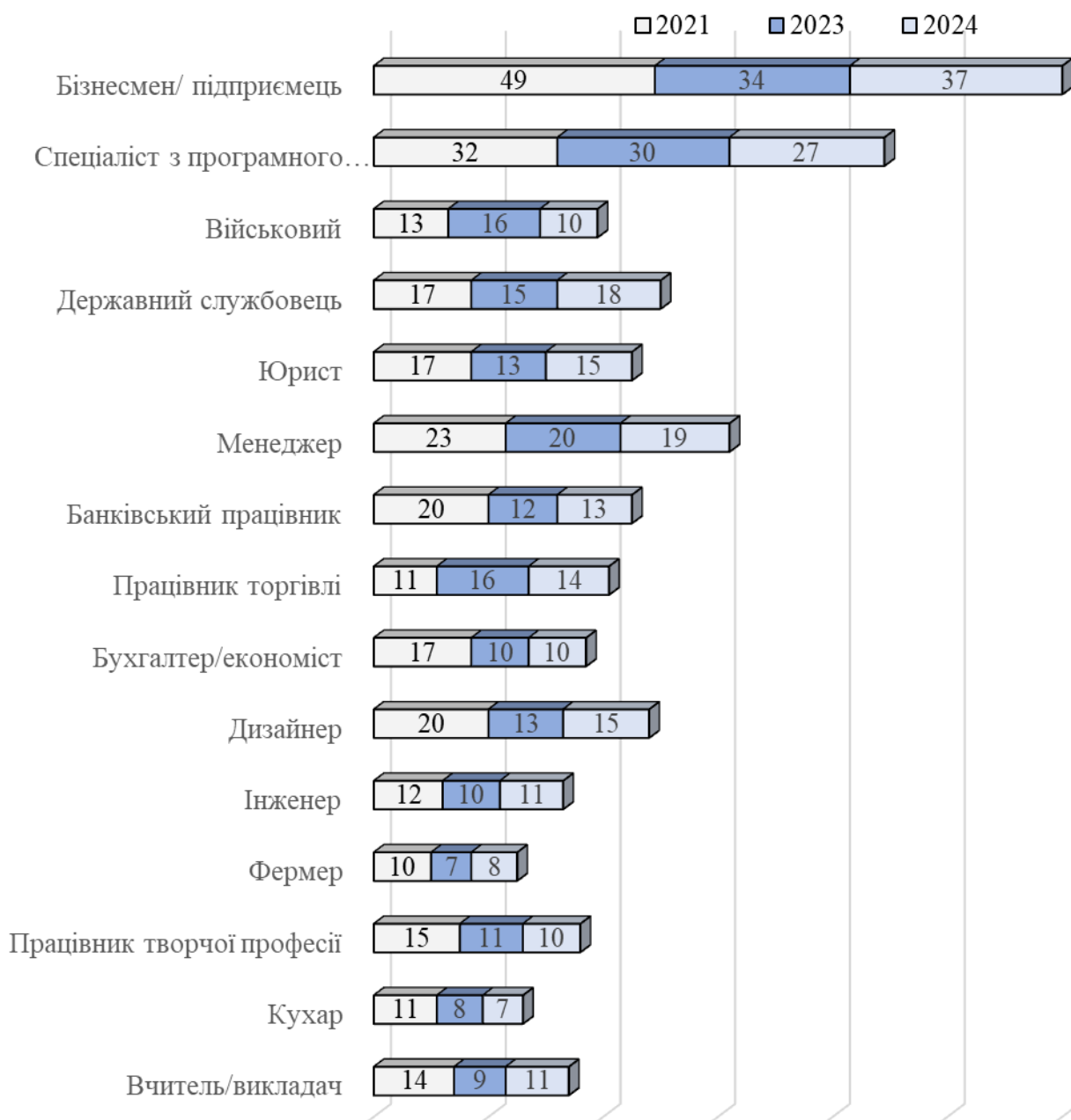

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання: «Відмітьте, будь ласка, три професії, які є найбільш привабливі для вас?» (2021: N = 2025, 2023: N = 2064, 2024: N = 2000), %
Джерело: зроблено автором статті за даними (Костюченко, Волосевич, 2024, с. 26).

Водночас професія державного службовця збільшила кількість своїх прихильників із 15 % у 2021 р. до 18 % у 2024 р., що може бути пов'язано з бажанням мати фінансову стабільність під час

війни. Професія юриста демонструє коливання (17 % у 2021 → 13 % у 2023 → 15 % у 2024), що засвідчує зниження популярності юридичної сфери й невизначеність її статусу на ринку праці. Менеджер і банківський працівник втратили привабливість у порівнянні з 2021 р., що може бути наслідком нестабільності на фінансовому ринку та зміни економічних умов життя в українському суспільстві.

Найменш привабливими професіями серед молоді на ринку праці України є кухарі, фермери, працівники творчих професій і вчителі, які стабільно залишаються непопулярними, що свідчить про низький соціальний статус і фінансову непривабливість цих професій у сприйнятті суспільством, хоча вчитель/викладач демонструє незначне зростання у 2024 р. (11 % проти 9 % у 2023 р.). Цікавим є факт зменшення популярності військової професії (13 % у 2021 р. проти 10 % у 2024 р.) (рис. 1).

Якщо порівняти топ-5 видів діяльності самозайнятих на початку 2022 р. й у 2025 р., то простежимо таку динаміку (рис. 2).

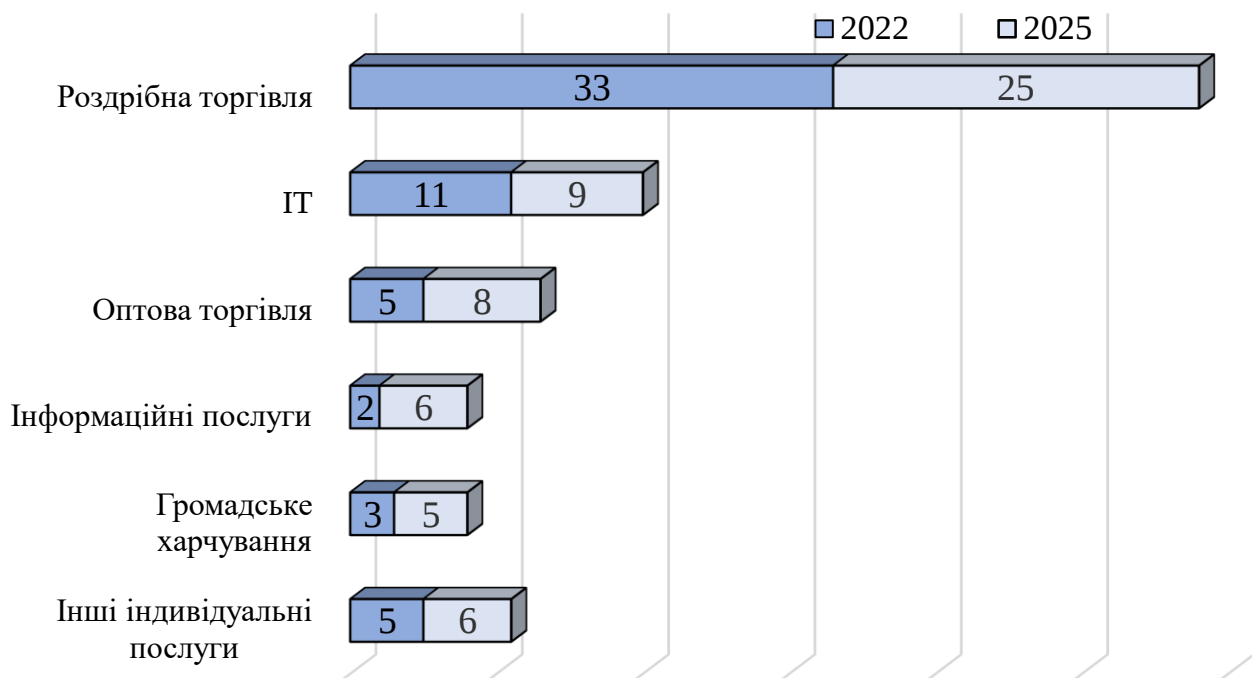

Рис. 2. Порівняльний аналіз топ-5 видів діяльності самозайнятих, %
Джерело: зроблено автором статті за даними (Опендатабот, 2025).

Українці орієнтуються на прибуткові, самостійні та цифрові професії, попри складні соціально-економічні обставини. Водночас спостерігаємо недооцінку критично важливих для суспільства професій, таких як освітяни, медики, військові, що в довгостроковій перспективі може створити дефіцит кадрів у цих сферах.

Згідно з результатами масштабного дослідження, проведеного платформою Опендатабот, українські фізичні особи-підприємці (ФОП) демонструють тривожні тенденції, що відображають загрозу згорання підприємницької активності в малому бізнес-секторі. Понад чверть опитаних (27 %, або 8621 особа) заявили про наміри припинити підприємницьку діяльність у найближчій перспективі. Із них 2297 осіб (7 % від загальної кількості респондентів) планують закриття ще в поточному році, а ще 6324 особи (20 %) – у наступному.

Найпоширенішою причиною припинення діяльності (62 % випадків) є підвищення фіскального навантаження, зокрема зростання податкових ставок. Другим за значущістю чинником стали внутрішні труднощі ведення бізнесу (19 %), що свідчить про системні бар'єри функціонування мікропідприємництва. Особливу увагу привертає зміна балансу між кількістю новостворених та припинених ФОП. Додатковим ускладнювальним чинником є проблеми з кібербезпекою – зафіксо-

вана у 2024 р. масштабна атака проросійських хакерських угруповань на державні реєстри спричинила серйозні перебої в роботі інфраструктури електронного врядування, унаслідок чого процедура офіційного закриття ФОП або значно ускладнилася, або тимчасово стала неможливою (Опендатабот, 2024).

Узагальнюючи, відзначимо, що це дослідження вказує на посилення кризових тенденцій у середовищі малого підприємництва, що потребує оперативного реагування на рівні державної політики: зниження регуляторного й податкового тиску, забезпечення безпеки кіберінфраструктури та відновлення довіри підприємців до економічної стабільності.

Окрім того, війна спровокувала кадровий дефіцит на ринку праці України, який має багатовимірний характер, поєднуючи демографічні, безпекові, соціально-економічні та інституційні чинники. Найбільших утрат – масового відтоку кадрів – зазнали такі сфери господарства країни:

1. **Охорона здоров'я** – відтік кадрів відбувся через залучення медпрацівників до служби в Збройних силах України, через небезпеку й нестабільність багато працівників сфери охорони здоров'я виїхали за кордон, що поглибило дефіцит кадрів, а ті, що залишилися працювати в цивільних медичних закладах, перевантажені.

2. **Будівництво та інфраструктура** – руйнування інфраструктури внаслідок бойових дій створює високий попит на будівельників та інженерів, однак частина кваліфікованих кадрів була мобілізована, що зменшило доступність робочої сили в галузі.

3. Значну кількість **працівників аграрного сектору** мобілізовано, що призвело до нестачі робочої сили під час посівної й жнив у 2022–2024 рр., однак потрібно враховувати ще й той факт, що станом на березень 2025 р. велика кількість сільськогосподарських угідь на сході та півдні країни була замінована, тому їх використання стало неможливим, це знизило попит на сільськогосподарських працівників.

4. Знищення транспортних шляхів і логістичних центрів ускладнює перевезення товарів та пасажирів. Значну частину **висококваліфікованих водіїв** залучено до роботи в лавах ЗСУ, що призвело до дефіциту кваліфікованих кадрів автомобілістів, особливо на міжнародних перевезеннях.

5. **Утрати освітян.** Останнім часом спостерігаємо відтік педагогічних кадрів через небезпеку й відсутність умов для роботи, особливо в сільській місцевості, прифронтових районах та регіонах, що потрапляють під систематичні бомбардування й атаки ворога. Не всі викладачі мають необхідні навички та ресурси для ефективного дистанційного викладання, що ускладнює освітній процес, негативно впливає на якість надання освітніх послуг.

На жаль, наразі відсутні офіційні статистичні дані, які б деталізували кадровий дефіцит у зазначених сферах життя українського суспільства, однак загальні тенденції й проблеми, що впливають на ринок праці, можна теоретично окреслити. Ці загальні тенденції вказують на необхідність розробки державних програм підтримки та відновлення кадрового потенціалу в ключових секторах економіки. Зокрема, важливо впроваджувати програми перекваліфікації, стимулювати повернення фахівців із-за кордону й забезпечувати безпечні умови праці для збереження наявних кадрів.

Руйнування підприємств та інфраструктури призвело до зменшення кількості робочих місць, особливо в галузях, які традиційно забезпечували зайнятість у регіонах. Станом на листопад 2024 р. прямі збитки в інфраструктурі України оцінюються в \$170 млрд, із яких найбільше постраждали житловий фонд (\$60 млрд), транспортна інфраструктура (\$38,5 млрд) та енергетика (\$14,6 млрд). Знищено або пошкоджено майже 500 великих і середніх підприємств. Найбільших утрат зазнали металургія, нафтопереробка та харчова промисловість. Зокрема, зруйновано заводи металургійної галузі «Азовсталь» й «Ілліча» в м. Маріуполі, Авдіївський коксохімічний завод, НКМЗ у м. Краматорську тощо. Утрати агросектору становлять \$10,3 млрд – знищено понад 130 тис. одиниць сільськогосподарської техніки, 4 млн тонн зерносховищ та 16 тис. га багаторічних насаджень (Andrienko et al., 2025). За приблизними оцінками Інституту аналітики та адвокації, на початок 2023 р. понад 5 млн українців утратили роботу через бойові дії, а ще близько 7 млн були змушені залишити країну. У 2022 р. рівень безробіття сягав 30 % (Мигаль, 2023).

Ці дані свідчать про глибокі структурні зміни на ринку праці України, зумовлені війною, та підкреслюють необхідність розробки стратегій для відновлення економіки й підтримки зайнятості в постраждалих регіонах.

3.2. Проблема територіального зсуву трудового потенціалу як наслідок масової міграції трудових ресурсів

Війна спровокувала масову трудову міграцію українців як за кордон, так і всередині країни. Значна частина працездатного населення, особливо жінки віком 30–49 років, виїхали до країн Європи, що створило ризики для відновлення економіки після війни. Водночас внутрішня міграція спричинила перевантаження ринків праці в регіонах-реципієнтах України, спровокувавши додаткові соціально-економічні виклики.

Станом на 16 січня 2025 р., за даними УВКБ ООН, за межами України перебуває понад 6,8 млн біженців, із яких 6,3 млн зареєстровано в Європі. Водночас усередині країни 3,6 млн отримали статус внутрішньо переміщених осіб. Більшість емігрантів – люди працездатного віку, зокрема 30–39 років – 42 %, 40–49 років – 29 %, які становлять ядро економічно активного населення, із них 83 % мають вищу або незакінчену вищу освіту, 30 % – висококваліфіковані фахівці, 14 % – керівники, 14 % – підприємці, що зменшує потенціал економіки України й спричиняє критичне скорочення працездатного населення та створює ризики деградації професійного й управлінського потенціалу в державі (Eurostat, 2025). Станом на 30 листопада 2024 р. в країнах Європи перебували українці – дорослі жінки – 44,9 %, діти – 32,0 %, дорослі чоловіки – 23,1 %, – що дає підставу зробити припущення про поглиблення проблеми гендерного дисбалансу та розбалансування робочої сили за віком і статтю (Гамалій, 2025).

Зростання дефіциту кадрів у ключових галузях – освіті, охороні здоров'я, виробництві, безпеці та державному управлінні – обмежує здатність держави ефективно функціонувати під час війни й після її завершення. Загалом, такий масштабний відтік робочої сили загрожують як поточному соціально-економічному стану країни, так і її довгостроковій відбудові після завершення війни. Водночас соціологічне дослідження прагнень молодих людей повернутися в Україну після виїзду за кордон фіксує суттєве зменшення впевненості в поверненні. Так, у 2023 р. 66 % респондентів упевнені, що точно повернуться додому, тобто однозначно планували повернення, а у 2024 р. цей показник знизився до 32 % (рис. 3), що свідчить про суттєве падіння наміру повернутись, особливо серед молодих чоловіків (не планують повертатися 29 %) проти 13 % серед жінок (Костюченко, Волосевич, 2024, с. 45).

Паралельно з цим фіксується збільшення кількості невизначених респондентів – із 25 % у 2023 р. до 33 % у 2024 р., тобто третина молоді вагається з рішенням. Серед тих, хто ще не визначився, переважають жінки – 38 % проти 25 % чоловіків. Відбулося зростання кількості респондентів, які займають категоричну позицію відмови від повернення – збільшилася майже втричі із 7 % у 2023 р. до 19 % у 2024. Разом із тим інші дослідження цього ж періоду свідчать, що більшість із тих, хто виїхав за кордон і прагне повернутися, – 42 %, не робитимуть цього найближчим часом і планують лише нетривалі візити додому (рис. 3).

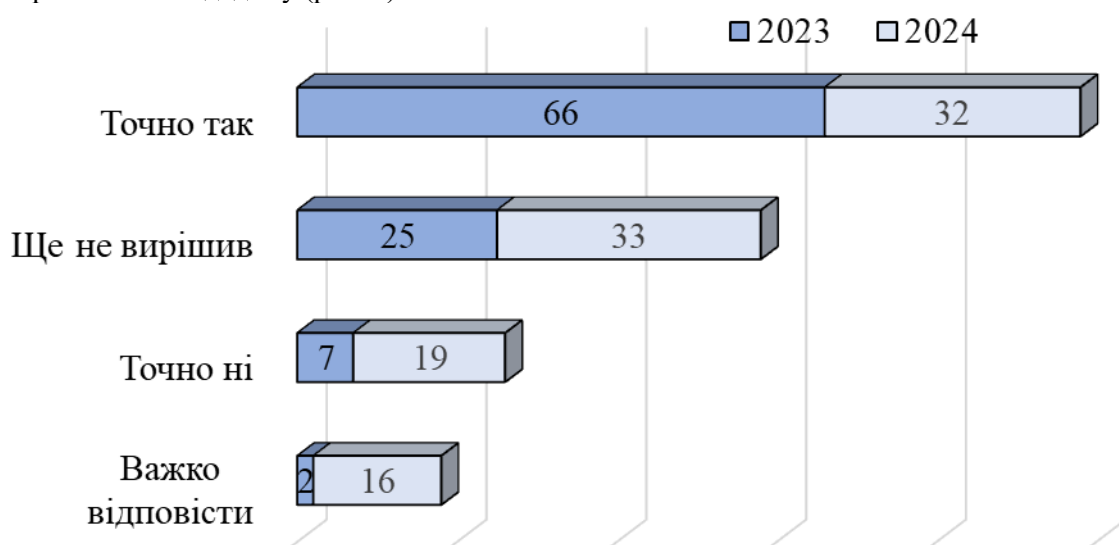

Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання «Чи плануєте ви повернутися в Україну?» (2023: N = 405, 2024: N = 436)
Джерело: зроблено автором статті за даними (Костюченко, Волосевич, 2024, с. 45).

У порівнянні з 2023 р., у 2024 р. спостерігаємо погіршення настроїв щодо повернення в Україну серед молоді, яка виїхала за кордон. Падіння частки тих, хто впевнено хоче повернутися (із 66 % до 32 %), разом зі зростанням кількості тих, хто вагається або планує залишитися за кордоном, свідчить про наростаючу демографічну й кадрову загрозу для України, що може негативно вплинути на відтворення людського капіталу, негативно вплинувши на післявоєнне відновлення ринку праці, зокрема у висококваліфікованих і перспективних секторах.

Частина трудових мігрантів отримала тимчасовий статус у країнах перебування (4,2 млн), що суттєво полегшило доступ до ринку праці, однак більшість зайняті на низькокваліфікованих роботах (Eurostat, 2025). Спостерігаємо зменшення кількості молодих людей, які б прагнули виїхати за кордон – із 66 % у 2023 р. до 59 % у 2024 р., однак показники не впали до повоєнного періоду. Найбільше схильна залишатися в Україні молодь віком 30–34 роки – 64 % респондентів цієї групи не планують емігрувати, що створює потенціал хоча б для часткового збереження критично важливої частини трудового ресурсу країни (рис. 4).

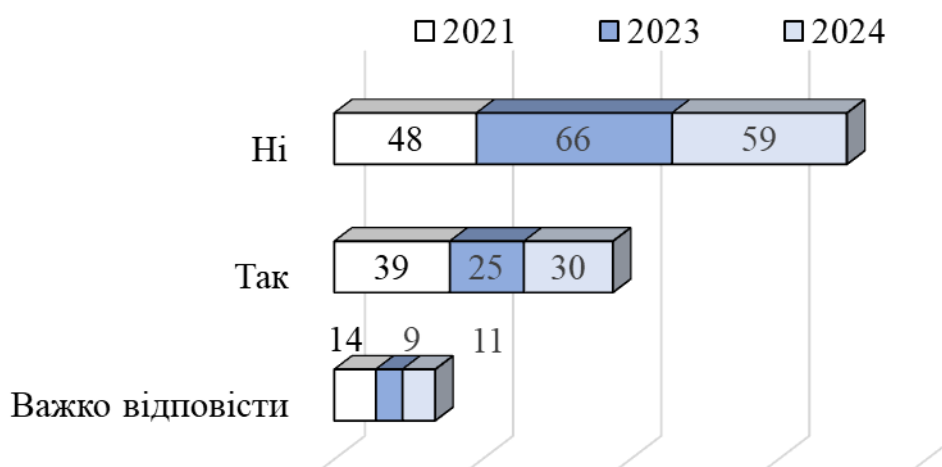

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання «Чи хочете ви емігрувати з України?»

Джерело: зроблено автором статті за даними (Костюченко, Волосевич, 2024, с. 42).

Тож зменшення кількості працездатного населення в країні призводить до зниження податкових надходжень та зростання навантаження на соціальні програми. Молодь, ухвалюючи рішення про виїзд за кордон, найбільше орієнтується на економічні фактори. Зокрема, 39 % респондентів указали головною причиною бажання заробити, а 35 % – прагнення знайти кращу роботу. Безпековий аспект, попри війну, є дещо менш важливим і посідає лише третє місце серед мотивів – його відзначили 33 % молодих людей. Економічна мотивація переважає над безпековою – молоді люди передусім шукають можливості для кар'єрного та фінансового зростання, навіть в умовах збройного конфлікту (рис. 5).

У 2023 році 51 % респондентів зазначили, що основна причина бажання виїхати за кордон – це заробіток грошей, а у 2024 р. цей показник зменшився до 39 %, що свідчить про поступову адаптацію людей до нових економічних реалій в умовах війни.

Водночас проблеми структурного безробіття, низької пропозиції гідних робочих місць і дисбалансу між кваліфікацією населення й попитом на ринку праці залишаються актуальними. Частка тих, хто назвав воєнні дії на території України причиною еміграції, зросла з 29 % у 2023 р. до 33 % у 2024 р., оскільки безпекова ситуація залишається нестабільною, що свідчить про зниження довіри до здатності держави гарантувати захист. Інтерес до культурної інтеграції або здобуття нових соціальних практик за кордоном зберігається у 2023 р. 34 % респондентів зазначили бажання одержати досвід життя в іншій країні, у 2024 – 31 %, але не є домінантною мотивацією для еміграції, оскільки переважають прагматичні (економічні та безпекові) міркування (рис. 5).

Отже, ринок праці в Україні є ключовим чинником відтоку трудових ресурсів – без покращення умов працевлаштування й конкурентної оплати праці тенденція до трудової міграції буде зберігатися й у повоєнні роки. Саме тому соціально-економічна політика має зміщувати фокус із короткостро-

кових рішень (заборона виїзду чоловіків працездатного віку за кордон) до довгострокових стимулів, таких як створення робочих місць, розвиток молодіжного підприємництва й підтримка інноваційної економіки.

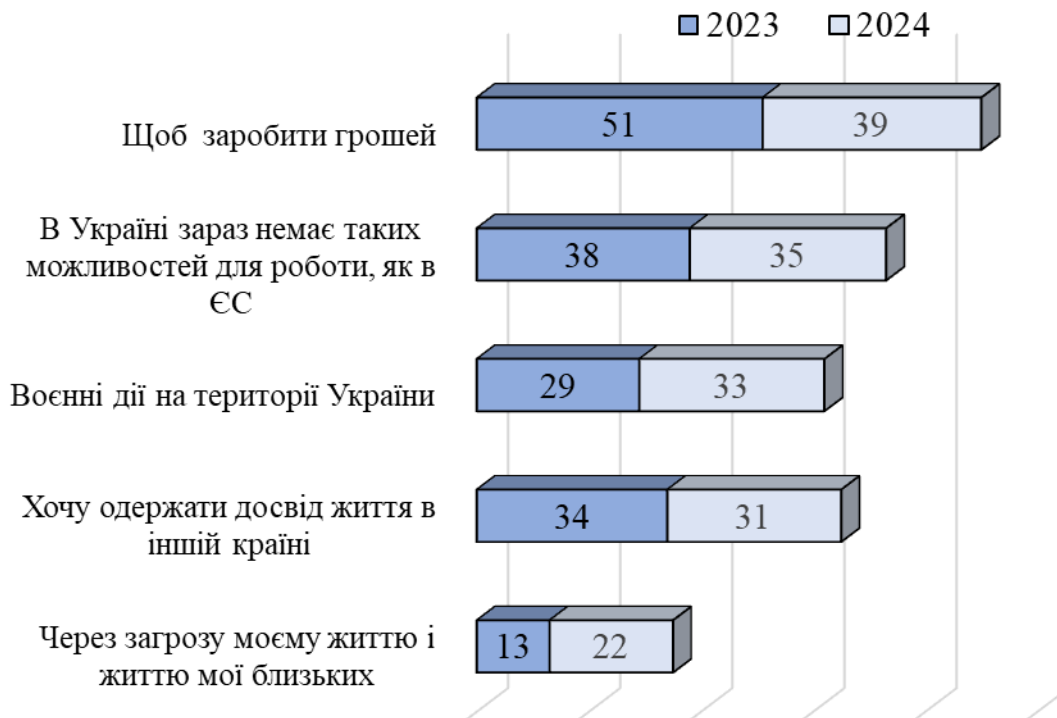

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання «Чому ви хочете емігрувати з України?» (2023: N = 693; 2024: N = 835)
Джерело: зроблено автором статті за даними (Костюченко, Волосевич, 2024, с. 42).

Вимушене переміщення мільйонів людей з окупованих та прифронтових територій до більш безпечних регіонів України чи за кордон призвело до диспропорційного розподілу трудових ресурсів. Регіональні ринки праці в західних і центральних областях країни із 2023 р. перевантажені трудовою пропозицією, що викликає конкуренцію за робочі місця, зниження заробітних плат та зростання тіньової зайнятості. Натомість в окремих східних і південних регіонах спостерігаємо дефіцит робочої сили, що ускладнює забезпечення базових економічних і соціальних функцій.

Згідно з результатами дослідження «Вплив війни на молодь України», серед тих, хто мав роботу до війни, лише 36 % продовжують працювати у звичайних умовах, 19 % працюють дистанційно або частково, 6 % – знайшли нову роботу, а 37 % – втратили роботу та наразі є безробітними. Найбільших фінансових утрат зазнали мешканці Півдня й Сходу, причому найбільше постраждали особи віком 30–49 років. За даними порталу пошуку роботи grc.ua, лише 20,5 % працюючих громадян не відчули зниження заробітної плати під час війни (Костюченко, Волосевич, 2024).

Дослідники визначають численні складні аспекти, пов'язані зі змінами на ринку праці. Однією з найбільш суттєвих проблем є зростання рівня безробіття та скорочення можливостей працевлаштування через руйнування промислових підприємств й обмежену доступність робочих місць у зонах конфлікту. Дослідження також указують на збільшення міграції та внутрішнього переміщення, що призводить до змін у демографічному складі працездатного населення й надмірної конкуренції на ринку праці.

Отже, російська збройна агресія проти України спричинила масштабну міграцію трудових ресурсів як усередині країни, так і за її межами. Мільйони українців змушені залишити свої домівки, що суттєво змінило баланс робочої сили та створило нові виклики для економіки. Значна частина фахівців виїхала за кордон, що посилює проблему «відтоку людського капіталу». Водночас внутрішня міграція перевантажила ринки праці в безпечніших регіонах. Зовнішня та внутрішня міграція значно трансформували ринок праці України – і без ефективних стратегій повернення трудових

ресурсів країна може зіткнутися з довгостроковими проблемами дефіциту кадрів та економічної нестабільності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Комплексний аналіз чинників впливу демографічної кризи на розвиток трудових ресурсів в Україні вказує на глибоку трансформацію національного ринку праці внаслідок повномасштабної війни. Поєднання затяжної демографічної депопуляції, утрат людського капіталу, масової міграції та економічної деструкції створює передумови для системної нестабільності трудового потенціалу, загрожуючи не лише поточному функціонуванню економіки, але й стратегічному розвитку держави.

Ключовими наслідками воєнного впливу є скорочення працездатного населення, територіальні диспропорції в розподілі трудових ресурсів, зниження якості робочої сили, старіння нації, деформація професійної структури зайнятості, а також інституційна нестабільність малого підприємництва. Усі ці фактори ускладнюють формування сучасної економіки знань, підривають національну безпеку та соціальну згуртованість. У результаті вторинного аналізу низки соціологічних досліджень виявлено зменшення підприємницької активності у 2025 р., що свідчить про зниження економічної витривалості мікробізнесу. Зміни професійних орієнтацій українців демонструють зростання інтересу до самозайнятості, цифрових і державних професій, паралельно з нехтуванням суспільно важливих сфер – медицини, освіти, військової служби. Тож установлено, що забезпечення економіки трудовими ресурсами є критичним викликом для держави, особливо в контексті повоєнного відновлення.

Перспективними напрямками наукових розвідок можуть бути вивчення формування політики регіонального вирівнювання, підвищення соціального статусу дефіцитних професій, удосконалення системи професійної освіти, стимулювання повернення трудових мігрантів і зміцнення інституційного середовища для мікропідприємництва. Отже, подальші дослідження повинні відігравати важливу роль у формуванні довгострокової стратегії трудової реабілітації й адаптації України до поствоєнного етапу розвитку з акцентом на стійкість, інклюзивність і людський капітал як ключовий ресурс національного відродження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- АСС (2025). *Ведення бізнесу в воєнній Україні. Січень 2025. Опитування Американської торговельної палати в Україні та Citi Україна*. Отримано 24.03.2025 з https://chamber.ua/wp-content/uploads/2025/01/AmCham_Citi_Survey-Results-UA.pdf
- Гайдук, Ю. (2025, 12 травня). Яка середня тривалість життя в Україні: що говорить статистика. *Факти*. Отримано 13.05.2025 з <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250512-yaka-serednya-tryvalist-zhyttya-v-ukrayini-shho-govoryt-statystyka/>
- Гамалій, І. (2025, 27 січня). У ЄС зросла кількість українців під тимчасовим захистом, найбільше в Німеччині – Євростат. *Факти*. Отримано 28.01.2025 з <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250127-u-yes-zrosla-kilkist-ukrayincziv-pid-tymchasovym-zahystom-najbilshe-v-nimechchini-yevrostat/>
- Костюченко, Т., Волосевич, І. (2024). Вплив війни на молодь України: дослідження. *Info Sapiens*. Отримано 20.03.2025 з https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf
- Лібанова, Е. (2023, 19 жовтня). Як змінився ринок праці під час війни: сьогодення та перспективи. *Дзеркало тижня*. Отримано 20.03.2025 з <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html>
- Мигаль, М. (2023). Знайти роботу в Україні: як війна вплинула на ринок праці. *Інститут аналітики та адвокації*. Отримано 15.03.2025 з https://iaa.org.ua/articles/znajty-robotu-v-ukrayini-yak-vijna-vplynula-na-rynok-praczi/?utm_source
- Національне агентство кваліфікацій (2024). *Річні підсумки аналізу показників національного ринку праці у 2023 році*. Отримано 5 квітня 2025 з <https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacionalnogo-rinku-praci-u-2023-roci/>
- Опендатабот (2024). 27 % опитаних фопів планують закритися найближчим часом. Отримано 24 березня 2025 з <https://opendatabot.ua/analytics/fops-pool-result>
- Опендатабот (2025). На 44 % більше фопів закриваються цього року, ніж у 2024. Отримано 15 травня 2025 з <https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2025-4>
- Чепурко, Г. (2022). Ринок праці України: сучасні виклики та ризики. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 121–148. DOI:10.15407/sociology2022.03.121.

- Яценко, Л. (2024). *Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти*. Київ: Нац. ін-т стратег. дослідж. Отримано 24.03.2025 з <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vidnovlennya-ryнку-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni>
- Andrienko, D. et al. (2025). *Report on Damages to Infrastructure from the Destruction Caused by Russia's Military Aggression Against Ukraine as of November 2024*. Kyiv School of Economics. Retrieved February 14, 2025 from https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024---ENG.pdf
- Autor, D. (2019). The Polarization of Job Opportunities in the U.S. Labor Market. *The Hamilton Project. Center for American Progress*. Retrieved April 02, 2025 from <https://www.scribd.com/document/52779456/The-Polarization-of-Job-Opportunities-in-the-U-S-Labor-Market>
- Becker, G. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*, 70(5), Part 2: Investment in Human Beings (Oct., 1962), 9–49. Retrieved April 02, 2025 from <https://www.jstor.org/stable/1829103>
- Becker, G. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Freeman, R. B. (2009, Dec. 9). A Jobless Recovery? *Project Syndicate. The World's Opinion Page*. Retrieved April 02, 2025 from <https://www.project-syndicate.org/commentary/a-jobless-recovery>
- International Labor Organization (2024). *How did the war impact the Ukrainian labour market?* Retrieved April 02, 2025 from <https://www.ilo.org/resource/news/how-did-war-impact-ukrainian-labour-market>
- Klymenko, O., & Chepak, V. (2024). Transformations of the labor market of Ukraine in the conditions of war. *RISUS - Journal on Innovation and Sustainability*, 15(4), 172–186. <http://doi.org/10.23925/2179-3565.2024v15i4p172-186>
- Klymenko, O., Lehomina, S., & Goloborodko, A. (2022). Digitalization and Labour Market Transformation in Ukraine. *RISUS – Journal on Innovation and Sustainability*, 13(1), 72–87. <https://doi.org/10.23925/2179-3565.2022v13i1p72-85>
- Moser, C. O. N. (1998). The asset vulnerability framework: Reassessing urban poverty reduction strategies. *World Development*, 26(1), 1–19. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)10015-8](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)10015-8)
- Eurostat (2025). Temporary protection for 4.2 million people in November. Retrieved March 12, 2025 from <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250115-1>

REFERENCES

- ACC (2025). *Doing Business in War-torn Ukraine. American Chamber of Commerce in Ukraine and Citi Ukraine Survey* Retrieved March 24, 2025 from https://chamber.ua/wp-content/uploads/2025/01/AmCham_Citi_Survey-Results_UA.pdf
- Andrienko, D. et al. (2025). *Report on Damages to Infrastructure from the Destruction Caused by Russia's Military Aggression Against Ukraine as of November 2024*. Kyiv School of Economics. Retrieved February 14, 2025 from https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024---ENG.pdf
- Autor, D. (2019). The Polarization of Job Opportunities in the U.S. Labor Market. *The Hamilton Project. Center for American Progress*. Retrieved April 02, 2025 from <https://www.scribd.com/document/52779456/The-Polarization-of-Job-Opportunities-in-the-U-S-Labor-Market>
- Becker, G. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*, 70(5), Part 2: Investment in Human Beings (Oct., 1962). 9–49. Retrieved April 02, 2025 from <https://www.jstor.org/stable/1829103>
- Becker, G. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chepurko, G. (2022). Labourmarket of Ukraine: modern challenges and risks. *Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 121–148. DOI:10.15407/sociology2022.03.121.
- Eurostat (2025). Temporary protection for 4.2 million people in November. Retrieved March 12, 2025 from <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250115-1>
- Freeman, R. B. (2009, Dec. 9). A Jobless Recovery? *Project Syndicate. The World's Opinion Page*. Retrieved April 02, 2025 from <https://www.project-syndicate.org/commentary/a-jobless-recovery>
- Haiduk, Yu. (2025, 12 May). What is the average life expectancy in Ukraine: what statistics say. *Facts*. Retrieved May 13, 2025 from <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250512-yaka-serednya-tryvalist-zhyttya-v-ukrayini-shhohovoryt-statystyka/>
- Hamalii, I. (2025, Jan. 27). The number of Ukrainians under temporary protection has increased in the EU, most in Germany – Eurostat. *Facts*. Retrieved January 28, 2025 from <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250127-u-yes-zroslo-kilkist-ukrayinciv-pid-tymchasovym-zahystom-najbilshe-v-nimechchini-yevrostat/>
- International Labor Organization (2024). *How did the war impact the Ukrainian labour market?* Retrieved April 02, 2025 from <https://www.ilo.org/resource/news/how-did-war-impact-ukrainian-labour-market>

-
- Klymenko, O., & Chepak, V. (2024). Transformations of the labor market of Ukraine in the conditions of war. *RISUS - Journal on Innovation and Sustainability*, 15(4), 172–186. <http://doi.org/10.23925/2179-3565.2024v15i4p172-186>
- Klymenko, O., Lehominova, S., & Goloborodko, A. (2022). Digitalization and Labour Market Transformation in Ukraine. *RISUS – Journal on Innovation and Sustainability*, 13(1), 72–87. <https://doi.org/10.23925/2179-3565.2022v13i1p72-85>
- Kostuchenko, T., & Volosevych, I. (2024). The impact of war on the youth of Ukraine: a study. *Info Sapiens*. Retrieved March 20, 2025 from https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf
- Libanova, E. (2023, Oct. 19). How the labourmarket changed during the war: present and prospects. *Mirror of the week*. Retrieved March 20, 2025 from <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html>
- Moser, C. O. N. (1998). The asset vulnerability framework: Reassessing urban poverty reduction strategies. *World Development*, 26(1), 1–19. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)10015-8](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)10015-8)
- Mygal, M. (2023). Finding a job in Ukraine: How the War Affected the Labor Market. *Institute of Analytics and Advocacy*. Retrieved March 15, 2025 from https://iaa.org.ua/en/articles/znajty-robotu-v-ukrayini-yak-vijna-vplynula-na-rynok-praczi/?utm_source
- National Qualifications Agency (2024). *Annual results of the analysis of national labor market indicators in 2023*. Retrieved May 5, 2025 from <https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacionalnogo-rinku-praci-u-2023-roci/>
- Opendatabot (2024). *27 % of surveyed sole proprietors plan to close in the near future*. Отримано February 24, 2025 from <https://opendatabot.ua/en/analytics/fops-pool-result>
- Opendatabot (2025). *44 % more FOPs are closing this year than in 2024*. Retrieved May 15, 2025 from <https://opendatabot.ua/analytics/foconomics-2025-4>
- Yatsenko, L. (2024). *Restoring the Labor Market in Ukraine in Wartime: Regional Aspects*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. Retrieved March 24, 2025 from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vidnovlennya-rynku-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni>